

Helsinški bilten

**HELSINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI**
Rige od Fere 20, Beograd;
tel. 011/3032-408; fax. 2639-437;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.75 // MART 2011.

OTVORENO „SRPSKO PITANJE“ – STALNA PRETNJA STABILNOSTI U REGIONU

U regionu još nisu stvorene pretpostavke neophodne za normalizaciju odnosa. Bosna i Hercegovina je blokirana unutrašnjom krizom, na koju utiče i njeno okruženje. Makedonija još uvek ima otvoreno pitanje sa Grčkom vezano za makedonski državni identitet (ime), što je usporilo njeno približavanje Evropskoj uniji i uvelo zemlju u regresivni proces. Posledice tog neresenog pitanja odražavaju se i na region u celini. Slično je i sa Kosovom. Mišljenje Međunarodnog suda pravde (MSP) je potvrdilo legalnost kosovske nezavisnosti, ali Srbija u njemu traži i paralelu za Republiku Srpsku. Izveštaj Dika Martija o trgovini ljudskim organima značajno je narušio ugled kosovske države (barem privremeno) i dodatno usporio proces njenog priznavanja. Kada je reč o Crnogorcima, negira im se poseban identitet. U školskim udžbenicima se tretiraju kao deo srpskog naroda i ističe se da su stekli državnost boreći se protiv Turaka, što je presudno uticalo da u 20. veku proglase sebe nacijom i tako srpsko nacionalno biće podele na dva nejednaka dela.¹

DRŽAVA STRATEGIJA – NOVI POKUŠAJ

Srbija nije odustala od svoje uloge patrona nad svojim susedima. Za to im služi stalna instrumentalizacija Srba u susednim zemljama tako što se stalno plasiraju (memorandumske) teze o njihovoj navodnoj ugroženosti. Neposredni povod za oživljavanje matrice o „ugroženosti“ je predstojeći popis stanovništva koji će se u svim zemljama regiona obaviti tokom 2011. godine.

Teza o ugroženosti je detaljno razradjena u Strategiji za očuvanje i jačanje odnosa matične države i Srba u regionu.² Taj dokument, koga je Vlada Srbije usvojila u januaru 2011, pripreman je gotovo dve godine. Na tom poslu bili su okupljeni, brojni sturčnjaci, ali i tridesetak nevladinih organizacija.³ Osim Srba iz regiona, mišljenje su dala i sva ministarstva. Na osnovu prikupljenog mateijala, završni tekst napisalo je nekoliko ljudi. Među njima je nekoliko mladih istoričara poput Čedomira Antića i Predraga

¹ Danas, 4. mart 2011.

² [Ttp://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678](http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678).

³ Politika, 18. mart 2011.

Markovića, kao i Živadin Jovanović, ministra inostranih poslova SRJ u vreme Slobodana Miloševića.⁴

Čedomir Antić smatra da samo Srbi u Republici Srpskoj, u Bosni i Hercegovini imaju dobro rešeno statusno pitanje u odnosu na ostale zemlje u okruženju. Međutim, smatra da je to „jedini državni entitet u Evropi koji je pod stalnim pritiskom“, koga EU i SAD žele da ukinu. Srbi u Federaciji BiH, ističe, ne uživaju ni deo prava i uticaja koji Bošnjaci imaju u Srbiji. Takođe smatra da Srbi u Hrvatskoj ne uživaju puna prava koja im garantuje hrvatska država. Ističe da se u Crnoj Gori vodi kampanja protiv Srpske pravoslavne crkve, a da crnogorska država želi da potisne srpski jezik. Po njemu, Srbi u Makedoniji nemaju pravo na slobodu veroispovesti, a u Sloveniji nemaju status nacionalne manjine...“⁵

Povodom usvajanja Strategije ministar za dijasporu u Vladi Srbije Srđan Srećković izjavio je da je „otvorena nova era odnosa države Srbije i našeg rasejanja: „Vlada Srbije i državni vrh pokazali su da su spremni da stvore institucionalne mehanizme za izgradnju nove, odgovorne i dugoročne politike i zato je ovaj zakon temelj stvaranja partnerskih odnosa, koji će na ekonomskom, političkom i kulturnom planu doneti korist svima – i državi Srbiji i svakom čoveku ma gde žive“. U Strategiji se navodi da u regionu ima 2,120.000 Srba, što je više od četvrtine stanovništva Srbije. Najviše ih je u Republici Srpskoj - oko 1,1 milion; U Hrvatskoj i Crnoj Gori živi oko 200.000 Srba, u svakoj od njih.

REAGOVANJE SUSEDNA

Strategija je u regionu primljena sa nepoverenjem, jer je pre svega fokusirana na konkretne oblike „brige“ za srpski narod, što podseća na memorandumsku brigu o Srbima kojom je

4 „Srbi, nezaštićeni u Srbiji i šire“, Vreme, 17. februar 2011.
5 Isto.

počeo rat u Hrvatskoj, a zatim i u BiH. Osim toga, Strategija se oslanja na politiku Srbije prema regionu koja ne prihvata novu realnost, ili je marginalizuje. To se vidi i po skromnom obimu međusobnih odnosa uprkos kontaktima na visokom političkom nivou.

Ovakav odnos Beograda prema Srbima u susjedstvu šteti njihovom položaju u novonostalim državama, koji se inače dugo i strpljivo stvarao. Prvi su se distancirali od beogradske strategije politički predstavnici Srba u Hrvatskoj (potpredsednik hrvatske Vlade, Slobodan Uzelac), koji su, ne bez cinizma zamolili Srbiju da prestane da im „pomaže“.

Najoštrije reakcije stigle su iz Crne Gore. Draško Đuranović, glavni urednik portala „Analitika“, navodi da je zvanični Beograd, prvi put nakon smene Miloševića zašao u zonu uređivanja pravnog poretka susednih država: „Tako se nekadašnja Miloševićeva deviza ‘svi Srbi u jednoj državi’ volšebno pretvorila u nekakav Tadićev rimejk, nešto u stilu ‘više država a Srbi da upravljaju’“. ⁶ Vlada Crne Gore je uputila i zvaničan demarš, ističući da Strategija predstavlja direktno mešanje u unutrašnje stvari Crne Gore i da je „u potpunoj suprotnosti sa temeljnim principima dobrosusedskih odnosa“.⁷

Vlada Srbije je u međuvremenu, izbrisala iz Strategije zahtev o konstitutivnosti za srpsku zajednicu u Hrvatskoj i Crnoj Gori. Od Strategije se ogradio i Vuk Drašković, lider SPO, čiji je član i potpredsednik stranke, ministar za dijasporu Srđan Srećković. Drašković je izjavio da je taj dokument „na tragu miloševićevske politike“, a ministar Srećković „ovakav tekst nije ni smeo da predloži vladi“.⁸

6 Prema Danasu, 4. mart 2011.

7 Politika, 11. mart 2011.

8 Politika 12. mart 2011.

ŠTA JE POZADINA

„Srpsko pitanje“ je stalno prisutno, a Beograd koristi svaku priliku da ga „ispostavi“ u nekoj novoj formi. Međutim, zbog oštre reakcije regiona ovaj, najnoviji pokušaj nije uspeo. To ne znači da je konzervativno-nacionalistički blok od toga odustao. Autori Strategije su reagovali na vladino uzmicanje i na pravljenje „ustupka“, a *Večernje novosti* smatraju da je postupak Vlade izazvao „talas nezadovoljstva“ među političkim predstavnicima Srba, ne samo u Crnoj Gori već i u „ostalim državama regiona“.

Predrag Marković, jedan od pisaca Strategije, kaže da je Srbija ovim dokumentom prvi put pokazala da ima konkretan plan za brigu o svom narodu izvan granica i „zato je ova odluka Vlade Srbije neobjašnjiva“. Istakao je da je apsurdno „da nas država koja je priznala nezavisno Kosovo optužuju da se mešamo u njen ustavni poredak“.⁹ Čedomir Antić pak smatra da je oduštanje od nekih zahteva u Strategiji „stvorilo (nepovoljnu) sliku o Republici Srbiji“ i da je „čudno da neko u letu promeni dva puta mišljenje... Mi već imamo niz poniženja sa 'žutom kućom', sa Purdom, s Divjakom. I ovo je jedno od njih. Naša država se ponaša kao da je pala s Marsa na Balkan“.¹⁰

Bez obzira na to što je najsporniji deo Strategije (o konstitutivnosti srpskog naroda u Hrvatskoj i Crnoj Gori) izbrisan, obnova pojačane brige za Srbe u regionu deo je smišljene taktike, proizašle iz nacionalnog projekta od koga se nije odušlo. Srbija je nakon zajedničke rezolucije sa EU o Kosovu u Generalnoj skupštini 2010. godine, odustala od odbrane nekadašnje južne pokrajine „svim sredstvima“. Otvaranje dijaloga Prištine i Beograda u martu 2011, praktično predstavlja početak postepenog privatanja realnosti kada je reč o Kosovu.

⁹ *Večernje novosti*, 14. mart 2011.

¹⁰ *Politika* 23. mart 2011.

Međutim, kompenzacija se i dalje očekuje u BiH, koja je arhitektima nacionalnog projekta uvek i bila važnija od Kosova. Reč je o nastojanju da se država proširi prema severozapadu Balkana, s time što bi se, kako se nadaju, sa Albancima napravio „istorijski dogovor“, koji bi podrazumevao srpsko odustajanje od Kosova, uz eventualnu korekciju granice na severu (pripajanje Srbiji područja severno od Ibra).

Druga okolnost sa kojom se računa je mišljenje Međunarodnog suda pravde o legalnosti nezavisnosti Kosovsa i „paralelizma“ koji, po tumačenju srpske elite, sledi i za Republiku Srpsku u BiH. Činjenica, da mišljenje MSP izričito navodi da tog paralelizma nema namerno se prećutkuje, uz prevlađujuće mišljenje da se „još ne zna šta će biti sa celim regionom, jer granice jos nisu definitivne“.

Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik najeksplicitnije formuliše pravac kojim bi, ako to okolnosti dozvole, krenula i zvanična politika Beograda. Dodik naime, u svakoj prilici osporava državnu budućnost Bosne i Hercegovine koja može da „klapa“ dok se spolja u nju uliva infuzija i stvara privid demokratije.¹¹ Ističe da je Bosna za Srbe moranje, nešto što se želi stresti sa leđa kao teret.¹² Dodikovo tumačenje svodi se na to da „mi (Srbi) želimo da jasno etablimo naša prava da se u nekoj budućoj situaciji možemo ponašati na isti način kao sada Albanci. Moramo da budemo strpljivi i da platimo cenu vremena u kome se nalazimo. U tom vremenu moramo da živimo za Srpsku i da je gradimo“.¹³

Indikativno je, međutim, da ta izgradnja dobija i novi „temelj“ koji počiva na tezi da Republika Srpska nije samo jedan od dva ravnopravna entiteta koji čine BiH, već da je ona svoju (ratom stečenu) državnost unela u Bosnu i Hercegovinu. Ta teza koju, između ostalih, lansira i Dodik,

¹¹ *Večernje novosti*, 28. jul 2010.

¹² Isto.

¹³ Isto.

sve se preciznije uobličava i u Beogradu. Istoričar Čedomir Antić tvrdi da je u Republici Srpskoj početkom devedesetih godina prošlog veka „u potpunosti primenjen hrvatski model nacionalnog osamostaljivanja“.¹⁴

Specijalne veze između Srbije i Republike Srpske sve su isprepletenije i sve čvršće. Osim što se preko njih zaokružuju ekonomski i kulturni odnosi, u poslednje vreme dobili su i specifičnu političku dimenziju. U Banjaluci je prvi put održana zajednička sednica Vlade Republike Srbije i Republike Srpske, što je i sa stanovišta međunarodnih odnosa i međunarodne prakse neprimerno ponašanje. Održavanje zajedničkih sednica najavljeno je i za ubuduće, na šta niko iz tzv. međunarodne zajednice nije reagovao.

MANIPULACIJA TUŽILAŠTVOM ZA RATNE ZLOČINE I IZBEGLICAMA

Regionalna saradnja na nivou tužilaštva za ratne zločine, bez obzira na neka relevantna dostignuća, nije još uspela da odnose postavi na čvrste osnove poverenja i međusobnog uvažavanja. Slučajevi Ganić, Jurišić, Purda, Divjak i „žuta kuća“, impliciraju da je Srbijansko tužilaštvo za ratne zločine je ovakvim ponašanjem nanelo štetu sopstvenom kredibilitetu, jer u regionu raste nepoverenje prema pravosuđu Srbije, što će imati veliki uticaj na buduću saradnju i spremnost pojedinih svedoka da svedoče pred sudovima u Srbiji.

Beograd zaokruživanje „istine“ o ratovima devedestih sada preneo i na pravni teren, kako bi na ta taj način konkretno ilustrovao da je reč o građanskom ratu, u kome su Bosanci i Hrvati počeli sukob protiv JNA.

Svi slučajevi su veoma nategnuti, jer su brojne presude u Haškom tribunalu već dale pouzdan

okvir i redosled ratnih zbivanja. Ovi slučajevi imaju za cilj relativizaciju odgovornosti; međutim, ta strategija Beograda pokazala se providnom i neuspešnom, jer je u svim navedenim slučajevima reč bila o iznuđenim priznanjima (Purda), ili situacijama koje su bile rezultat tenzija koje su stvorila JNA i srpske snage (Dobrovoljačka ulica i Tuzlanska kolona

Srbijansko tužilaštvo za ratne zločine je ovakvim ponašanjem nanelo štetu sopstvenom kredibilitetu, jer u regionu raste nepoverenje prema pravosuđu Srbije, što će imati veliki uticaj na buduću saradnju i spremnost pojedinih svedoka da svedoče pred sudovima u Srbiji.

Vlada Srbije donela je Nacionalnu strategiju za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2011, do 2014. godine. Jedan od glavnih prioriteta te strategije je unapređenje neophodnih uslova za siguran i dostojanstven povratak izbeglica u Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu i institucionalnih mehanizama za puno i ažurno ostvarivanje stečenih prava u zemljama porekla.¹⁵

Pitanje izbeglica imalo je značajnu ulogu u rešavanju „srpskog nacionalnog pitanja“. Od samog početka rata stimulisan je dolazak Srba, najpre iz Hrvatske, a potom i iz BiH koji su dobijali status izbeglica, čime je trebalo dokazati da „zajednički život nije moguć“; deo iste strategije bilo je proterivanje svih nesrba sa područja koje su proglašena etničkim srpskim teritorijama. I opozicija i Miloševićev režim bili su saglasni u sprečavanju povratka izbeglica, jer su one poslužile konsolidaciji etničkog srpskog prostora, a to su RS i deo Hrvatske (od čega su kasnije odustali), što bi zadovoljilo težnju srpskih nacionalista (bar jednog dela) za „pomeranje“ države na severozapad. U tom bi slučaju Kosovo bi moglo biti podeljeno sa Albancima po modelu podele

¹⁵ http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678.

¹⁴ Vreme, 17. februar. 2011.

teritorija u Hrvatskoj i BiH: dakle velikim "premeštanjem stanovništva".

Politika Beograda prema izbeglicama u poslednje dve decenije bila je njihova integracija u Srbiju, posebno u područjima koja su izrazitije multietnički, kao što je Vojvodina. Izbeglice su naseljavane na severu Vojvodine, duž granice sa Hrvatskom, kao i u nekim mestima koja su bila izrazito većinski naseljena pojedinim manjinama (Slovaci u Staroj Pazovi), Zemun i Zemun Polje... Pokušaji da se nasele u depopulisana područja u užoj Srbiji nije uspeo. Pitanje povratka nije bio prioritet osim u funkciji denunciranja susednih zemalja, posebno Hrvatske u EU. Iniciranje peticije izbegličkih organizacija u Srbiji, takođe je u funkciji usporavanja članstva Hrvatske u EU.

Kada je reč o BiH, povratak se ohrabrivao samo u Republiku Srpsku u cilju njene etničke

konsolidacije jer su njeni delovi bili većinski naseljeni muslimanskim stanovništvom pre rata.

Jedan od ciljeva, kako je definisano na okruglom stolu "Srpski narod u novoj geopolitičkoj stvarnosti" (1997), (...) Najveća opasnost za opstanak i prosperitet Republike Srpske jeste Aneks 7 Dejtonskog sporazuma, tj. Sporazum o izbeglicama i raseljenim licima (...) Sa stanovišta srpskih nacionalnih interesa taj sporazum je mač sa dve oštrice. Njegovim sprovođenjem se gubi koheziona moć RS, a jača uloga onih snaga koje RS "utapaju" u jedinstvenu državu BiH, i, što je još teže, interese srpskog naroda potčinjavaju interesima muslimana.¹⁶

Srbija nije odustala od svojih regionalnih aspiracija, samo ih je preformulisala u nove inicijative (izbeglice, tzv. dijaspora i suđenja za ratne zločine), što region stavlja u veoma nepovoljan položaj kada je reč o približavanju evroatlanskim integracijama.

ZAKLJUČAK

Srbija nije odustala od svojih regionalnih aspiracija, samo ih je preformulisala u nove inicijative (izbeglice, tzv. dijaspora i suđenja za ratne zločine), što region stavlja u veoma nepovoljan položaj kada je reč o približavanju evroatlanskim integracijama.

Uprkos međunarodnim naporima da se balkanska arhitektura zaokruži nezavisnošću Kosova, Srbija i dalje teži rekonpoziciji Balkana. To pokazuje svojom politikom prema susedima.

Srbija je fragilna i nekosolidovana zemlja, što znači da sama nema kapacitet da ostvari svoje aspiracije, jer one nužno vode u nove sukobe. U svojim nastojanjima ima i podršku Rusije bez koje Srbija ne bi mogla da održi ovakav kurs.

Srbija opstaje na poraženoj politici, jer EU nije do kraja definisala svoj odnos prema regionu. Stvara se privid da su sve zemlje dobrodošle u EU, međutim u realnosti, zbog unutrašnjih problema EU i sve turbulentnije međunarodne situacije, sve je očiglednije da je članstvo zemalja Zapadnog Balkana, za sada odloženo.

Takav odnos prema regionu stvara povoljnu atmosferu za održavanje iluzija o velikodržavnim projektima. Da bi se sprečila dalja deterioracija regiona i njegova regresija, neophodno je da EU donese političku odluku o davanju statusa kandidata svim državama Zapadnog Balkana. Time bi se stvorio novi politički kontekst za region, a pitanje velikodržavnih projekata bi izgubilo na značaju.

¹⁶ Rajko Gnjato, Geopolitička stvarnost Srba, Institut za geopolitičke studije, Beograd 1997.